

УДК 75.044

Цитування:

Зорко А. Є. Художні прийоми емоційної виразності у батальному живописі: композиція. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2023. № 3. С. 149–153.

Зорко Анатолій Єгорович,
доцент кафедри живопису і композиції
Національної академії образотворчого
мистецтва і архітектури
<https://orcid.org/0000-0001-9786-7003>

Zorko A. (2023). Artistic Methods of Emotional Expressiveness in Battle Painting: Composition. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 3, 149–153 [in Ukrainian].

ХУДОЖНІ ПРИЙОМИ ЕМОЦІЙНОЇ ВИРАЗНОСТІ У БАТАЛЬНОМУ ЖИВОПИСІ: КОМПОЗИЦІЯ

Мета статті – проаналізувати значення емоційних аспектів та роль художніх прийомів, зокрема композиції, у зображенні драматичних моментів батального живопису. **Методологія дослідження** базується на принципах неупередженості та достовірності викладених результатів, а також на загальнонаукових (синтезу, аналізу, узагальнення, системний тощо) і спеціальних методах дослідження, інтегрованих з різних наукових дисциплін (мистецтвознавства, психології, історії), що свідчить про міждисциплінарність методології. **Наукова новизна** полягає в комплексному мистецтвознавчому аналізі емоційних прийомів, зокрема в композиції, які використовуються у батальному жанрі. **Висновки.** Емоції відіграють важливу роль у живописі та мають суттєве значення для художників та глядачів. Основні завдання та значення емоцій у живописі: вираження і передача почуттів, комунікація та зв'язок, вплив та формування враження, розуміння історії та усвідомлення досвіду, лікування і психоемоційна корекція тощо. Емоційний характер батального живопису може бути сильним та різноманітним, спонукати до глибоких реакцій. Тому художники цього жанру прагнуть передати широкий спектр емоцій, пов'язаних із військовими подіями та битвами. Щоб зобразити емоційну глибину та створити особливу атмосферу на своїх роботах, художники використовують різні методи та прийоми, серед них: вираз обличчя, жести, пози, композиція та динаміка, колір та світло, деталі та текстура, композиційні прийоми. Зокрема, допомагають художникам передати емоційний характер батального живопису та викликати певні почуття у глядача такі композиційні прийоми: центральна композиція, пірамідальна композиція, діагональні лінії, використання перспективи, використання світла і тіні, великі плани та деталі, динамічна композиція.

Ключові слова: батальний живопис, емоції, засоби емоційної виразності, композиція.

Zorko Anatolii, Associate Professor, Department of Painting and Composition, National Academy of Fine Arts and Architecture

Artistic Methods of Emotional Expressiveness in Battle Painting: Composition

The purpose of the article is to analyse the importance of emotional aspects and the role of artistic techniques, in particular composition, in depicting the dramatic moments of battle painting. **The research methodology** is based on the principles of impartiality and reliability of the presented results, as well as on general scientific (synthesis, analysis, generalisation, systematic, and others) and special research methods integrated from various scientific disciplines (art studies, psychology, history), which indicates the interdisciplinary nature of the methodology. **The scientific novelty** lies in the complex analysis of emotional techniques, in particular in the compositions used in the battle genre. **Conclusions.** Emotions play an important role in painting and are essential for artists and viewers. The main tasks and significance of emotions in painting: expression and transfer of feelings, communication and connection, influence and impression formation, understanding of history and awareness of experience, treatment and therapy. The emotional nature of battle painting can be strong and diverse, prompting deep reactions. Therefore, artists of this genre strive to convey a wide range of emotions associated with military events and battles. To convey emotional depth and create a special atmosphere in their works, artists use various methods and techniques, among them: facial expression, gestures, poses, composition and dynamics, colour and light, details and texture, compositional techniques. In particular, the following compositional techniques help artists convey the emotional nature of battle painting and evoke certain feelings in the viewer: central composition, pyramidal composition, diagonal lines, use of perspective, use of light and shadow, close-ups and details, dynamic composition.

Keywords: battle painting, emotions, means of emotional expression, composition.

Актуальність теми дослідження. Основне тематичне завдання батального живопису - зображення різних битв та військових сцен. Сам термін "батальний" власне і походить від французького слова "bataille", що означає "битва".

Сама історія батального живопису сягає глибини століть. Особливо популярним він став у Європі в XVI-XIX ст., коли низка художників створювали великі полотна, які зображували епічні битви, історичні події та моменти військової слави. Батальний живопис часто зображує масові сцени з воїнами, кінними загонами, артилерією, флотами та іншими військовими елементами. Використовуючи майстерність у зображенні останніх, а також прийоми у сфері композиції, кольору, світла та тіні художники намагалися відтворити реалістичні деталі битв. Недарма батальний живопис часто називають історичним жанром.

Однак зобразити просто якусь військову подію, її елементи чи масштабність - це не основне завдання, яке ставили перед собою автори. На своїх батальних полотнах вони прагнули насамперед передати драматизм, героїзм, емоції та силу духу учасників. Тому і сьогодні батальний живопис продовжує існувати та цікавити глядачів. Незважаючи на те, що він дедалі більше переосмислюється та модернізується сучасними художниками, які привносять на картини власні інтерпретації істини та військової історії, як і раніше автори багато уваги приділяють емоційній складовій своїх полотен, розуміючи, що передати «справжність» подій можна лише апелюючи до почуттів і настрою глядача.

Дослідження засобів, за допомогою яких батальні художники досягають цієї цілі, уявляється нагальним напрямом сучасних досліджень, який часто залишається поза увагою мистецтвознавців. Особливо ця проблематика актуалізується у сучасних умовах російсько-української війни, інтерпретація подій якої засобами мистецької виразності з огляду на емоційність ситуації ще на довгі роки залишиться пріоритетним напрямом творчих пошуків.

Ступінь наукового розроблення. Емоційний вимір людського фактора війни, який, зокрема, передають батальні полотна, на нашу думку, не достатньо вивчений.

Утім, вчені займаються вивченням емоцій, характерних для війни (Л. Мілевські досліджує фундаментальний когнітивний настрій війни, змагальність, з акцентом на емоції у контексті битви. Ключові емоційні аспекти - причинно-наслідковий зв'язок емоцій, а також стрес, гнів

і страх - досліджуються з точки зору теорій емоцій [3]), а також акцентують увагу на засобах, якими передають їх різні мистецтва. Так, Д. Матраверс у книзі «Мистецтво та емоція» на низці прикладів досліджує, як впливає на людину література, музичне та образотворче мистецтво [2]; Дж. Робінсон працю «Глибше ніж розум, емоція та її роль у літературі, музиці та живопису» присвячує вивченню ролі емоцій як у створенні, так і у сприйнятті мистецтва. Автор аналізує теорії емоцій, а потім застосовує їх до аналізу впливу емоцій у літературі, музиці та живопису [5].

Безпосередньо емоційному тлу військових подій присвячена монографія «Війна і емоції: від середньовічної до романтичної літератури», в якій дослідники розглядають місце емоцій у літературних зображеннях війни протягом шести століть європейської історії, щоб зобразити емоційну історію війн, та допомагають удосконалити сучасні уявлення про пристрасті та почуття, пов'язані з насильницьким конфліктом [6]. У статті «Причини і вплив військового мистецтва і емоцій» [1] Л. Брандон аналізує емоційні реакції художників на військові трагедії, свідками яких вони стали, а також реакції глядачів на їхні твори.

Цікавою уявляється публікація української художниці Б. Носенок, в якій вона розповідає про значення мистецьких робіт про війну в сучасному світі та досліджує роботи відомих українських художників, які зображують сильні емоційні стани та переживання, пов'язані з війною [4].

Українських мистецтвознавчих досліджень, в яких аналізувалися б твори батального мистецтва на предмет композиції, використання кольору, світла та інших художніх елементів для передачі емоційного характеру битв, відшукати не вдалося.

Виклад теми. Насамперед варто наголосити на тій ролі, яку відіграють емоції у живопису. Вони мають безліч конотацій та впливають не лише на наше сприйняття та розуміння мистецтва.

По-перше, живопис є сильним засобом вираження емоцій як таких. Художник може використовувати фарби, форми, композицію та інші художні елементи, щоб передати свої емоції та викликати емоційний відгук у глядача. Через живопис художник може передати радість, горе, захоплення, тривогу та багато іншого. Так, через емоції, які слугують містком між художником і глядачем, автор намагається комунікувати з останнім,

передавати певні повідомлення та створювати глибокий емоційний зв'язок.

Крім того, завдяки емоціям художник може впливати на глядача, адже використання емоційних елементів викликає певні реакції: співчуття, захоплення, хвилювання чи співпереживання. Це дає змогу формувати глибокі та стійкі враження від твору мистецтва.

По-друге, саме емоції у живопису часто допомагають нам краще зрозуміти певні аспекти людського досвіду. Художнє зображення емоцій може допомогти усвідомити історичні події, культуру, соціальні явища та міжособистісні стосунки, увійти в емоційний світ інших людей та розвивати власний емоційний інтелект.

По-третє, емоційність живопису може бути своєрідним засобом лікування та психоемоційної корекції. Недарма такою популярною є арт-терапія. Споглядання картин може стати способом вираження та звільнення від емоційного напруження, допомогти в процесі психологічного та емоційного зцілення, а також сприяти саморефлексії та самопізнанню.

Що стосується батального живопису, то, крім зазначеного вище, за рахунок широкого спектру емоцій, які пов'язані з військовими подіями та битвами, передається справжність та настрої зображень на батальних полотнах. Художник прагне викликати у глядача сильні почуття та переживання, щоб допомогти йому краще зрозуміти та співпереживати героїчним моментам, усвідомлюючи важливість історії та військових битв. Л. Брендон справедливо стверджує, що військове мистецтво може також бути «місцем для емоцій». Через емоційний діалог з твором мистецтва, інтерпретацію подій глядач збагачує власне розуміння досвіду подій [1].

Серед емоцій, зображених на батальних картинах, найбільш актуальними уявляються: героїзм і мужність; напруга і тривога; втрати і горе; співчуття і жалість; страх і хаос; гіркота і трагедія; збудження та адреналін; патріотизм, гордість і національна свідомість.

Так, батальний живопис часто зображує героїзм і мужність воїнів, які борються на полі битви. Такі зображення демонструють відвагу та самовідданість, надихають на подвиги та підкреслюють героїчні якості людського духу. Художники прагнуть передати рішучість, силу через вираз обличчя, пози та жести воїнів.

Батальні сцени можуть бути наповнені напругою та тривогою, позаяк передають найбільш емоційні моменти перед початком або під час бою. Це створює атмосферу

очікування та підкреслює непередбачуваність та небезпеку воєнних дій.

Втомлені або поранені солдати, люди, які плачуть, знищені ландшафти та природа викликають почуття смутку і втрати. Так батальний живопис передає страждання та горе, пов'язані з війною та смертю воїнів та навіть мирних людей. Він викликає співчуття та жалість до страждаючих та загиблих на полі бою. Такі твори нагадують про вартість війни та людські жертви. Наприклад, історичне полотно «Різанина на Хіосі» («The Massacre at Chios») Е. Делакруа, зображуючи масове вбивство греків турками під час Грецької війни за незалежність, передає сильні емоції горя, гіркоти та страждання. На полотні українського художника І. Іванця «В поході» (1919 р.) на першому плані зображено загиблого коня. Це дає можливість усвідомити, що під час битви страждають не лише люди, а й тварини.

У деяких батальних сценах передається страх та хаос, які часто супутні бою. Руйнування, крики, пил, дим та солдати у розпачі можуть створювати атмосферу паніки та безвиході, що також емоційно впливає на глядача. Як, наприклад, на полотні «Галицькі хоругви в Грюнвальській битві 1410 року» головного художника студії Українського батального мистецтва А. Орльонова. На ній зображено багато емоційних сцен: загиблі та поранені солдати, коні, моменти вбивства супротивника.

Фактично змішані в купу люди, коні та зброя на темному тлі передають жахливий хаос полотна С. Батовського-Качора «Сомосьєрра» (1911 р.).

Художники також можуть зображати вирази страху на обличчях воїнів або створювати напружену атмосферу через композицію, освітлення та деталі сцени, як, наприклад на картині М. Самокиша «Бій Богуна з Чарнецьким під Монастирищем в 1653 р.» (1931 р.).

На деяких батальних картинах можна побачити відображення гіркоти та трагедії війни. Це може бути пов'язане із зображенням поранених і полеглих воїнів, зруйнованих ландшафтів або сумних моментів після битви. Наприклад, полотно "Тріумф переможця" П.-Пауля Рубенса зображує сцени перемоги варварів над Римом. Емоційно переможним видаються картини львівського баталіста С. Батовського-Качора «Полонія Триумфани» (1929 р.).

Ці картини сповнені емоціями перемоги, а водночас гніву та жаху від руйнувань та

неминучих втрат, які підкреслюють негативні наслідки битви.

Батальний живопис може викликати почуття збудження та адреналіну, які створюють динаміка та рухи учасників битви, підсилюючи ефект драматичної інтенсивності. Так, полотно С. Батовського-Качора «Гусарська атака під Хотиним» (1917 р.) напрочуд динамічне за рахунок зображення «крилатих гусар», які відтісняють ворога.

Зрозуміло, що низка батальних картин прославляють патріотизм, волелюбство та національну свідомість воїнів. Батальний живопис іноді слугує засобом вираження гордості за країну, за її звитяжні подвиги. Картини можуть зображати героїчні моменти військової історії, перемогу, військові символи та прапори своєї країни, викликаючи гордість та відчуття національної єдності. Зображення перемоги, урочистості та слави може викликати сильні емоції.

Відтак, спектр емоцій, які може передати батальне полотно, надто широкий: від страху та трагедії до героїзму та урочистості.

Для передачі емоцій у батальному живописі художники використовують низку прийомів. Про деякі з них ми вже згадували вище. Найбільш затребуваними є такі, як: 1) не секрет, що один із найяскравіших способів передачі емоцій - це вираз обличчя персонажів. Художник може використовувати різну міміку персонажів, щоб передати страх, гнів, гордість, відвагу чи інші емоції, характерні для поля бою; 2) жести та пози персонажів також можуть допомогти передати емоції. Наприклад, піднятий меч чи кулак може висловити рішучість і готовність до битви, а опушені плечі чи схрещені руки можуть відобразити страх чи тривогу; 3) композиція та динамічні елементи полотна можуть передати емоційну інтенсивність подій. Діагональні лінії, рух фігур, метушня та хаотичність сцени можуть створити відчуття напруги, драматизму та енергії; 4) колірні та світлові ефекти можуть сильно впливати на емоційну атмосферу твору. Темні та похмурі тони можуть підкреслити напругу та тривогу, тоді як яскраві та насичені - передати енергію життя та життєстійкість; 5) такі деталі, як рани, зруйновані будинки та природне довкілля, пошкоджене екіпірування, можуть викликати симпатію, співчуття або гіркоту; 6) такі текстури як кров, бруд або попіл, можуть додати реалізму та підкреслити сувору реальність битви.

У батальному живопису для вираження драматизму, масштабності й динамізму битв чи не найбільш важливу роль відіграє *композиція*.

Серед композиційних прийомів, які допомагають передати епічний та героїчний характер битв та військових сцен, можна виокремити такі, як: а) центральна композиція: у більшості батальних творів наявний яскраво виражений центральний фокус, навколо якого групуються головні дійові особи та ключові елементи сцени. Такий прийом фокусує увагу глядача і наголошує на головній темі події; б) діагональні лінії: їх часто використовують на батальних картинах, вони надають композиції динамізму і руху та можуть бути створені помахами мечів, польотом стріл, строєм військ чи лініями горизонту; в) пірамідальна композиція: деякі батальні картини будуються з урахуванням пірамідальної композиції, коли групи воїнів та інших елементів розташовуються у формі піраміди. Пірамідальна композиція може надати сцені статичності та урочистості; г) використання перспективи: батальний живопис активно використовує перспективу для створення ілюзії глибини та простору на полотні. Це допомагає передати масштаб битви та розставити акценти на різних елементах композиції; д) великі плани та деталі: художники часто використовують великі плани та деталі, щоб підкреслити вираз облич, жести та елементи військового екіпірування. Це допомагає створити емоційний зв'язок між глядачем та персонажами на полотні; е) використання світла і тіні: освітлення відіграє важливу роль у батальному живопису, тому художники часто використовують контраст світла та тіні, щоб виділити ключові елементи сцени та створити ефект об'ємності та глибини; є) динамічна композиція з діагональними лініями може передати рух і напругу, що створює відчуття стійкості та гармонії у зображенні.

Загалом, як зазначає Б. Носенок, твори мистецтва, які зображують війну, насамперед «створюють платформу для роздумів, діалогу та розуміння, спонукаючи глядачів протистояти реаліям конфлікту та прагнути до миру» [4].

Висновки. Емоції відіграють важливу роль у живописі та мають суттєве значення для художників та глядачів. Основні завдання та значення емоцій у живописі: вираження і передача почуттів, комунікація та зв'язок, вплив та формування враження, розуміння історії та усвідомлення досвіду, лікування і терапія тощо. Емоційний характер батального живопису може бути сильним та різноманітним, спонукати до глибоких реакцій. Тому художники цього жанру прагнуть передати широкий спектр емоцій, пов'язаних із

військовими подіями та битвами. Щоб зобразити емоційну глибину та створити особливу атмосферу на своїх роботах, художники використовують різні методи та прийоми, серед них: вираз обличчя, жести, пози, композиція та динаміка, колір та світло, деталі та текстура, композиційні прийоми. Зокрема, допомагають художникам передати емоційний характер батального живопису та викликати певні почуття у глядача такі композиційні прийоми: центральна композиція, пірамідальна композиція, діагональні лінії, використання перспективи, використання світла і тіні, великі плани та деталі, динамічна композиція.

Потужними художніми засобами, які допомагають передати емоції війни на полотні, є колір і світло. Роль останніх, поряд з іншими засобами художньої виразності, - це перспективний напрям подальших досліджень у цьому напрямі.

Література

1. Brandon L. Cause and Affect War Art and Emotion. URL: <https://scholars.wlu.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=1646&context=cmh>
2. Matravers D. Art and Emotion. New York: Oxford University Press, 2001. 246 p.
3. Milevski L. Battle and its emotional effect in war termination. Comparative Strategy. 2020. 39(6). P. 535-548

4. Nosenok B. UKRAINIAN CULTURE CASE: WHAT IS THE ART OF WAR ABOUT? URL: <https://joseartgallery.com/ru/articles/ukrainian-culture-case-what-is-the-art-of-war-about>

5. Robinson J. Deeper than Reason, Emotion and its role in Literature, Music, and Art. Oxford: Oxford University Press, 2005. 515 p.

6. War and Emotions: Medieval to Romantic Literature. Eds. S. Downes, A. Lynch, K. O'Loughlin. Palgrave, 2015. 274 p.

References

1. Brandon, L. Cause and Affect War Art and Emotion. URL: <https://scholars.wlu.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=1646&context=cmh> [in English]
2. Matravers, D. (2001). Art and Emotion. New York: Oxford University Press [in English]
3. Milevski, L. (2020). Battle and its emotional effect in war termination. Comparative Strategy. 39(6):535-548 [in English]
4. Nosenok, B. Ukrainian culture case: What is the art of war about?. URL: <https://joseartgallery.com/ru/articles/ukrainian-culture-case-what-is-the-art-of-war-about> [in English]
5. Robinson, J. (2005). Deeper than Reason, Emotion and its role in Literature, Music, and Art. Oxford: Oxford University Press [in English]
6. War and Emotions: Medieval to Romantic Literature (2015). Eds. S. Downes, A. Lynch, K. O'Loughlin. Palgrave [in English]

*Стаття надійшла до редакції 12.07.2023
Отримано після доопрацювання 14.08.2023
Прийнято до друку 21.08.2023*